

گذار از «دابق» به «رومیه»؛ چرخش گفتمانی داعش از «خلافت» به «جهاد»

فرزاد پورسعید*

مقدمه

داعش پس از دست دادن شهر نمادین دابق در سوریه در مهر ۱۳۹۵، به سرعت به جای عنوان مجله تبلیغاتی‌اش یعنی «دابق»، مجله‌ای با عنوان «رومیه» را منتشر کرد. در واقع، چون داعش مواضع و سرزمین‌های خود در سوریه و عراق را از دست داده، تلاش می‌کند خود را در مقیاس جهانی از طریق عنوانی تازه به نام «رومیه» که نام عربی تاریخی برای روم است، مطرح نماید. این مجله عمدتاً تلاش می‌کند «نمادی جدید برای عناصر اروپایی داعش» باشد و به چند زبان از جمله انگلیسی، عربی، فرانسه، ترکی، آلمانی، پشتو، ترکستانی، اندونزیایی و فارسی منتشر می‌شود. هدف مجله جدید، احیای تبلیغات رسانه‌ای و تلاش برای افزایش روحیه اعضای داعش در پی شکست‌های اخیر در عراق و سوریه است. این مجله توسط مرکز رسانه‌ای الحیات که عناوین دیگر مانند دابق، دارالاسلام و قسطنطنیه (زبان ترکی) و روزنامه النبع را منتشر می‌کند، منتشر می‌شود. این مجلات به خاطر استفاده از آخرین فن‌آوری و کیفیت حرفه‌ای قابل توجه هستند و برای تبلیغ ایدئولوژی و جذب اعضای بالقوه طراحی شده‌اند. همچنین، به صورت پی‌دی‌اف ارائه می‌شوند تا بتوان آن‌ها را به سادگی چاپ کرد و در مناطقی که دسترسی به اینترنت

* عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی

محدود است، توزیع کرد و ناشرین تلاش می‌کنند آن‌ها را در بالاترین تعداد ممکن توزیع کنند. این تغییر عنوان نشریه نشان می‌دهد داعش ظاهراً ایده‌های تبلیغی خود را پس از هر شکستی که متحمل می‌شود، تغییر می‌دهد. داعش به شدت دابق را به عنوان نقطه مهمی در نبرد خود تبلیغ می‌کرد که منادی پایان جهان است، اما اکنون توجه خود را به تبلیغ واژه «رومیه» که نام شهر رم است، معطوف کرده است. بنابراین، می‌توان این واژه را به محتوای مجله که خواستار کشتن افرادی از کشورهای غربی که آنان را کافر توصیف می‌کند، ربط داد؛ همچنان‌که در این مجله راه‌کارها و شیوه‌های متعددی برای اجرای عملیات‌های تروریستی به وسیله چاقو (عملیات لندن) و زیرگرفتن عابرین پیاده توسط کامیون (عملیات برلین، نیس و استکهلم) که به کامیونیزم مشهور است، به صورت صریح و با جزئیات به مخاطبان آموزش داده شده است. از سوی دیگر، انتخاب عنوان رومیه از آن روست که برای مخاطب، تاریخ جنگ‌های صلیبی یادآوری شود. در واقع، گروه‌های جهادی همواره سعی کرده‌اند با به‌کارگیری روایت‌های تاریخی خود را در جایگاه مسلمانان صدر اسلام قرار دهند. بدین‌گونه، علاوه بر القای حسی حماسی به نیروهای خود، امید پیروزی نهایی را به آن‌ها می‌دهند. آن‌ها می‌خواهند بگویند همان‌گونه که نیروهای مسلمان در صدر اسلام با وجود قراردادن در موضع ضعف، توانستند به پیروزی‌های بزرگ و فتوحات چشم‌گیر دست یابند، نیروهای داعش نیز با وجود مقابله با دشمنان قدرتمند، بالاخره پیروز خواهند شد. تاریخ به این گروه‌ها ظرفیت اسطوره‌سازی می‌دهد و به آن‌ها اجازه می‌دهد تا با گزینش روایات خاصی از تاریخ، به نیروهای سرخورده وعده بازگشت به ایام مجد و شکوه بدهند. بدین‌گونه، تاریخ به عنوان بستری برای پرورش ایدئولوژی و همچنین توجیه جنایات جنگی به کار گرفته می‌شود. علاوه بر این، مطالعه متن رومیه نشان می‌دهد گذار از دابق به رومیه برای داعش همراه با نوعی چرخش گفتمانی از گفتمان خلافت‌محور به گفتمان جهادمحور نیز بوده است. در تمامی چهار شماره رومیه بر خلاف دابق، کمترین اثری از بحث پیرامون خلافت نیست و در عوض همه مباحث به جهاد ختم می‌شود. در شماره سوم رومیه در اوج مباحث بر فضیلت‌های جهاد تأکید شده و پنج گزاره مشخص به عنوان فضایل جهاد آمده است: «هیچ عملی با جهاد برابری نمی‌کند»، «جهاد شعبه‌ای از ایمان است»، «مجاهد، بهترین مردم است»، «جهاد قله

اسلام است» و «محافظت مجاهد در برابر آتش» (Rumiyah, 3: 13). نوشتار حاضر به تحلیل این چرخش گفتمانی می‌پردازد.

خلافت اسلامی؛ نقطه گرهی گفتمان «دابق»

دابق نام محلی در نزدیکی حلب در شمال سوریه و در نزدیکی مرز ترکیه است که داعش مدعی بود مطابق برخی احادیث اسلامی و به وعده پیامبر اسلام (ص)، محل درگیری سپاهیان اسلام با مسیحیان در آخرالزمان خواهد بود که به پیروزی مسلمانان منتهی می‌شود. به گفته برخی کارشناسان، دلیل انتخاب این اسم، اشاره به جنگی است که بین دولت عثمانی به فرماندهی سلطان سلیم اول و دولت پادشاهی سلطان قانصوه (از جمله پادشاهان سلسله مملوکیان) در ۲۴ اوت ۱۵۱۶ میلادی در روستای «دابق» صورت گرفت. در این جنگ که به «مرج دابق» معروف شد، منطقه شام به اشغال فرمانروای عثمانی درآمد. این جنگ منجر به فتح حلب از سوی سلطان سلیم اول و در ادامه، تصرف دمشق و پیشروی سپاهیان عثمانی به سمت مصر شد و در نهایت به فروپاشی حکومت مملوکیان انجامید. در مهرماه ۱۳۹۵ ارتش سوریه این منطقه را از داعش پس گرفت و آن را آزاد کرد. پس از آن، داعش نام نشریه خود را به «رومیه» تغییر داد.

دابق در پانزده شماره خود در ظاهر در سودای مفصل‌بندی گفتمانی بود که زنجیره‌ای از شش مفهوم اصلی به شمار می‌رفت که عبارت بودند از «امامت»، «جهاد»، «هجرت»، «دولت اسلامی»، «اطاعت» و «جماعت» که نقطه گرهی یا nodal point آن‌ها را مفهوم دولت اسلامی یا خلافت اسلامی تشکیل می‌داد. در بخش «نقشه راه» اولین شماره دابق، مقاله‌ای با عنوان «از هجرت تا خلافت» درج شده که به فرآیند شکل‌گیری خلافت اسلامی بر روی زمین می‌پردازد. در این مقاله، فرآیند مذکور با عنوان «طرح عمل» در پنج مرحله هجرت، جماعت (وحدت)، نابودی طاغوت، تمکین (اطاعت) و خلافت توضیح داده شده است. به بیان نویسنده مقاله: «هدف از ایجاد خلافت، تسخیر قلوب مجاهدین، پیش از احیای جهاد بوده است... در طی جهاد در شام، بسیاری از مجاهدین دریافتند که مبارزه آن‌ها جنگی شبیه جنگ افغانستان علیه کمونیست‌هاست... به دلیل بدعت‌هایی که بدنه سالم و معتقد جامعه مسلمانان را به نابودی می‌کشاند، احیای خلافت ضرورت یافت» (Dabiq, 1: 21).

دابق به طور مشخص در هر شماره، دو بخش «مقاله» و «نقشه راه» را به مفهوم‌پردازی و تبیین مفاهیم مد نظر خود در راستای قدرت‌گیری «دولت اسلامی» یا در واقع، خلاف اسلامی اختصاص داده بود. از بین این مقالات، دو مقاله «مفهوم امامت (رهبری)» در شماره نخست دابق و مقاله «دولت اسلامی» در شماره سوم آن، از همه مهم‌تر و مبنایی‌تر بودند. بنابراین، آنچه دابق در ظاهر به دنبال آن بود، عبارت بود از «دعوت به هجرت و جهاد در راه خدا برای پاک‌نمودن زمین از لوث وجود کفار و برپایی دولت اسلامی». مقالات «مفهوم امامت (رهبری)» و «از هجرت تا خلافت» در شماره نخست و مقاله «دولت اسلامی پیش از الملاحمه» در شماره سوم در همین چارچوب معنا می‌یافتند. در واقع، در گفتمان دابق، زندگی بدون جهاد و جهاد بدون هجرت ممکن نیست (Dabiq, 3: 30) و در عین حال، جهاد نیز در غیاب خلافت می‌تواند جامعه را به انحطاط و نابودی بکشاند. بنابراین در این گفتمان، در نهایت همه چیز در خلافت اسلامی خلاصه می‌شد.

«جهاد»: نقطه گرهی گفتمان «رومیه»

بر خلاف محتوای تحلیلی دابق که بر محوریت خلافت بود، رومیه در چهار شماره منتشر شده، بر مفهوم جهاد و ابعاد مختلف آن تأکید کرده و با دعوت اعضای داعش و به اصطلاح مجاهدین به صبر و حفظ جماعت و عدم ترک گروه، جهاد را بهترین مسیر اعاده موقعیت پیشین در اوج ناامیدی تصویر می‌کند. در صفحه نخست و روی جلد تمامی شماره‌های رومیه، این حدیث درج شده که «ای موحدین مژده باد که ما جز در سایه سارهای درختان زیتون رومیه (شهر روم) از جهادمان باز نخواهیم ایستاد- ابوحمزه المهاجر».

۱. دعوت به حفظ جماعت

مقاله دوم در شماره اول رومیه «دین اسلام و جماعت مسلمین» نام دارد. در این مقاله بر این نکته تأکید می‌شود که شکست‌ها و ناکامی‌ها نباید موجب ترک جماعت مسلمین و نافرمانی و یا حتی ترک هجرت شود: «پیامبر فرمود شما را به پنج مسئله‌ای که الله مرا بدان‌ها امر کرده است، امر می‌کنم: سمع، طاعت، جهاد، هجرت و جماعت. به راستی هر کس به اندازه یک وجب از

جماعت فاصله بگیرد، طوق اسلام را از گردن خویش باز کرده است تا زمانی که بازگردد. فردی گفت ای رسول الله، حتی اگر نماز بخواند و روزه بگیرد؟ فرمود حتی اگر نماز بخواند و روزه بگیرد» (Rumiyah, 1: 7). در سومین بخش از سلسله مقالات «دین اسلام و جماعت مسلمانان» در شماره دوم رومیه نیز از عبدالله ابن سعود نقل شده است که «ای مردم به طاعت و جماعت پایبند باشید، چرا که این حدود الهی است که به آن امر کرده است و آنچه در جماعت و اطاعت از آن ناخشنود هستید بهتر از آن چیزی است که در پراکندگی برایتان خوشایند است [ابن بطه]: الابانه الكبرى]. چرا این‌گونه نباشد در حالی که یقین است که پیامبر فرمود: قلب مؤمن دور نخواهد شد در صورتی که سه خصلت را نداشته باشند؛ اخلاص عمل برای الله، صادق بودن با گردانندگان امور و در روایت دیگر، اطاعت از گردانندگان امور و التزام به جماعت [روایت ابن ماجه و دیگران از زید بن ثابت]. پیامبر در حدیث صحیح فرمود: «هر کس از اطاعت خارج شده و جماعت را ترک کند و سپس بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است» [روایت مسلم از ابوهریره] (Rumiyah, 2: 20).

۲. صبر و شکیبایی بر شکست

پیشگفتار شماره نخست رومیه مقاله‌ای است با عنوان «بمان و کشته شو به خاطر همان چیزی که برادرانت به خاطرش کشته شدند». در این نوشته داعش تلاش می‌کند به اعضای خود القا کند که مرگ به اصطلاح مجاهدین داعش نه به مثابه شکست این گروه تروریستی، بلکه به مثابه نزدیک شدن وعده‌های خداوند است و اگر مجاهدین پایداری کنند و «بمانند»، ظفر و پیروزی اسلام نزدیک خواهد بود. در این نوشته که در واقع سوگنامه‌ای برای ابومحمد عدنانی از فرماندهان مشهور داعش و سخنگوی آن است، آمده که «این راه و روش یکتاپرستان در هر زمان و مکانی بوده است. هر گاه نسلی از آن‌ها رخت بر بسته‌اند، نسلی دیگر با پیروی از آن‌ها پرچم توحید را در دست گرفته و در راه پیروزی اسلام تا پای جان جنگیده‌اند و با مشرک و اهل شرک به ستیز برخاسته‌اند. شعار همگی آن‌ها جمله زیر بوده است: بمانید و کشته شوید در همان راهی که برادران ایمانی تان کشته شده‌اند». در شماره ۴ رومیه، ابوالحسن المهاجر، سخن‌گوی رسمی داعش در مقاله‌ای با عنوان «به یاد خواهید آورد آنچه را که به شما می‌گویم»، بر لزوم صبر و انتظار در هنگامه دشواری‌ها و ناکامی‌ها

سخن می‌گوید. وی خطاب به اعضای داعش با عنوان «ای مجاهدین در راه الله» می‌گوید: «... شما را به آنچه رسول الله، ابن عباس را سفارش نمود، توصیه می‌کنم، آنگه که فرمود:... و بدان در صبر بر آنچه از آن ناخشنود هستی خیر و نیکی بسیاری وجود دارد و پیروزی در گرو صبر است و گشایش پس از سختی (بسیار) حاصل می‌شود و همانا با سختی، آسانی‌های بسیار است.»

در شماره دوم رومیه مقاله‌ای درجه شده با عنوان «مژده پیروزی بزرگ بر شکیبایان». در این مقاله تأکید می‌شود که مجاهدین و اعضای داعش برای به دست آوردن پیروزی‌ها و نصرت‌های بزرگ که خداوند آن‌ها را مژده داده، می‌بایست بر ناکامی‌ها و شکست‌ها و سختی‌ها صبر کنند و صحنه را خالی نکنند: «الله متعال بندگانش را خلق کرده و مصیبت‌ها و بلاها را امری حتمی برای آنان قرار داد تا پاک و ناپاک از یکدیگر جدا گردند و هر آن کس که هلاک گردد، بر بهران و محبت هلاک گردد و هر کس که زنده گردد، با حجت و دلیل زنده گردد. بنابراین، هیچ تمکینی بدون مشقت، هیچ پیروزی و نصری بدون زحمت و هیچ آسانی بدون سختی به دست نمی‌آید» (Rumiyah, 2: 26-28). مطلب بعدی در همین شماره با عنوان «داستان‌های استقامت از زندگی صحابه» همین مضمون را پی گرفته و پیام مشابهی را به مخاطبین انتقال می‌دهد.

در شماره سوم رومیه در مطلبی با عنوان «این همان چیزی است که الله و رسولش به ما وعده داده‌اند»، به نقل از سخنرانی ابوبکر البغدادی پس از شکست‌های پی‌درپی در عراق و سوریه پرداخته شده و از قول وی گفته شده است: «... با نگاه به تاریخ طولانی جهاد این امت بر ضد دشمنانش، پی می‌بریم که شروع نابودی دشمنان، همان لحظه‌ای است که با الله و رسولش و دینش اعلان جنگ کرده و به آزار و اذیت بندگان و دوستان الله پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند مؤمنان را از سرزمینی اخراج کنند که الله آن را به هر کس که بخواهد هدیه می‌دهد. الله متعال می‌فرماید: «نزدیک بود آنان تو را از سرزمین (مکه) برانند تا تو را از آنجا بیرون کنند. در این صورت بعد از تو جز مدت کوتاهی نمی‌ماندند» [اسراء ۷۶]. در جای دیگر، از قول بغدادی آمده است: «پرهیزید از اینکه شیطان شما را فریب داده و به عقب‌نشینی از یک مرز و یا فرار از یک سرزمین وا دارد. بلکه صبور باشید و به صبر تشویق کنید و رباط کنید و ثابت قدم باشید و لباس ذلت را نپوشید... بدانید که بهای ماندن با عزت در سرزمین‌های بسیار کمتر از عقب‌نشینی ذلیلانه از آن است» (Rumiyah, 3: 4-6).

۳. تأکید بر جهاد مالی

در شماره اول رومیه مقاله‌ای چاپ شده است با این عنوان: «ای خواهران، بخشنده باشید». این مقاله سعی در القای این نکته محوری به زنان حامی داعش دارد که برای آن‌ها جهاد با مال و دارایی بهتر است و زنان یکی از استثناهای جهاد فیزیکی (جانی) هستند. در این مقاله به آیات دهم و یازدهم سوره صف اشاره شده که در آن‌ها تأکید شده است: «کسانی از عذاب بسیار دردناک دوزخ رها می‌شوند که به خدا و پیغمبرش ایمان بیاورند و در راه خدا با مال و جان تلاش و جهاد کنند» (Rumiyah, 1: 18). بنابراین، از منظر قرآنی جهاد مالی بر جهاد جانی مقدم است و زنان در این مورد باید پیش‌قدم باشند. در واقع، داعش با این القائات در صدد جبران مشکلات مالی و کاهش ورودی‌های مالی و پولی است که هر روز در حال وقوع است.

۴. سرمایه‌گذاری بر گرگ‌های تنها

در شماره‌های ۲ و ۳ رومیه در مطالبی با عنوان مشترک «تاکتیک‌های شوالیه‌های ترور» به آموزش ترور و کشتن افراد به گرگ‌های تنها با استفاده از وسایلی همچون چاقو و خودرو پرداخته شده است. در دومین شماره رومیه عنوان شده که دلیل استفاده از عنوان شوالیه برای این افراد این است که «برای مجاهدینی که در خاک کفر با خلافت بیعت کرده‌اند، به جای به کار بردن واژه «گرگ تنها» از شوالیه‌های ترور استفاده می‌کنیم. شوالیه در اینجا به معنای مجری عدل است». در این شماره همچنین بر توجیه شرعی ترور به وسیله چاقو تأکید شده و دلیل استفاده از آن سهولت دسترسی عنوان شده است: «چاقو سلاحی است که صحابه در به کار بردن آن بسیار ماهر بودند. عبدالرزاق صنعانی در مصنف خود روایت می‌کند که محمد بن مسلم در ترور طاغوت یهودی، کعب بن اشرف که رسول الله دستور قتل وی را داده بود، از نوعی خنجر استفاده نمود. ممکن است کسی پرسد چرا چاقو وسیله‌ای مناسب برای حمله است؟ چاقو اگرچه تنها وسیله و بهترین آن برای حمله به کفار نیست، اما سلاحی است که در هر جا و به آسانی قابل تهیه است». در ادامه مقاله، آموزش‌های خاصی برای استفاده از چاقو با هدف کشتن اهداف داده شده است. در شماره سوم رومیه در ذیل عنوان تاکتیک‌های شوالیه‌های ترور، به آموزش حمله با استفاده از وسایل نقلیه پرداخته شده است. در این آموزش بر برتری وسیله نقلیه نسبت به چاقو تأکید

شده است: «بر خلاف چاقو که حمل کردن آن گمان برانگیز است، رانندگی کردن در تمامی جهان یک امر عادی و کاملاً غیرمشکوک محسوب می‌شود». همچنین تأکید شده که وسیله نقلیه ایده‌آل برای کشتار مردم عادی، کامیون پر از بار است و اهداف مناسب برای این حمله نیز جشن‌ها و مراسمات شلوغ در فضای باز، خیابان‌های دارای پیاده‌رو (خیابان‌های اصلی و بزرگ)، بازارهای فضای باز، فستیوال‌ها، پیاده‌روها و تظاهرات‌های سیاسی است. در شماره چهارم رومیه نیز به آموزش مفصل حمله با چاقو پرداخته شده و محل‌های مناسب حمله، چاقوهای ایده‌آل و چاقوهای ممنوعه ذکر شده است (Rumiyah, 4: 8-9).

۵. تکفیر علمای مخالف جهاد

در مقاله‌ای دیگر در شماره نخست رومیه با عنوان «علمای سوء نفرین شده‌اند»، داعش مدعی می‌شود که جهاد همنشین علم است و علمایی که دعوت به علم می‌کنند اما جهاد را تشویق نمی‌کنند، از علما سوء هستند. به بیان نویسنده مقاله: «یکی از اعمالی که مستقیماً به علم مربوط می‌شود جهاد در راه الله است، زیرا جهاد دوست و همراه علم است، همان‌گونه که در حدیث پیامبر می‌توان آن را یافت». در سومین شماره رومیه نیز در مقاله‌ای با عنوان «ضرورت رسواسازی علمای سوء» به همین موضوع پرداخته شده است.

۶. جهاد از طریق دعا

در شماره سوم رومیه، نویسنده در مقاله‌ای با عنوان «جهاد از طریق دعا» در اوج ناامیدی و در واقع باور به بی‌فرجامی داعشیان می‌نویسد: «این است دعا، این است سلاحی که امروز با بسیج مزدوران کفر بر ضد مسلمانان، از هر زمانی بیشتر به آن نیاز داریم. وقتی که کفار بر نابودی نور حق بر یکدیگر پیشی می‌گیرند. مجاهد باید توجه خاصی به این سلاح داشته و با قطع امید کامل از دیگران، تنها به شنونده‌ترین و پاسخ‌گوترین ذات امیدوار باشد. یعنی دعایی که به وسیله آن شکست مشرکین و پیروزی مؤمنین را خواستار باشیم. این نوع از جهاد بیشتر مورد توجه کسانی

باید باشد که الله به دلایلی همچون زن بودن، ناتوانی، مریضی و یا اسارت آنها را از جهاد معذور داشته است» (Rumiyah, 3: 32-33).

نتیجه گیری

گذار داعش از نشریه دابق به انتشار مجله رومیه بر پایه نوعی چرخش گفتمانی از محوریت خلافت به محوریت جهاد شکل گرفته است که البته دلیل اصلی آن شکست‌های پی‌درپی داعش در عراق و سوریه و از دست دادن سرزمین‌های به اصطلاح خلافت است که در واقع، داعش را از یک دولت و حکومت بالقوه به یک گروه تروریستی بدون سرزمین (به اصطلاح گروه جهادی) تقلیل داده و موجب ریزش نیروی بسیار و در عین حال، قطع کمک‌های مالی و مادی به این گروه تروریستی شده است. این همه البته، یک نگرانی مهم ایجاد می‌کند و آن سرمایه‌گذاری آشکار این گروه تروریستی بر گرگ‌های تنها یا به اصطلاح تروریست‌های تنهاست که در شماره‌های مختلف رومیه نیز به آموزش آنها پرداخته شده است. برای مصون ماندن از این پدیده، بهترین شیوه خشکاندن انگیزه‌ها و دلایل پیوستن و تبعیت افراد از این گروه‌هاست که عمدتاً بسترهای اجتماعی، اقتصادی، مذهبی و روان‌شناختی دارد. این موضوعی است که می‌تواند دستمایه تحلیل راهبردی دیگری قرار گیرد.